

PATAY PÁL*

Adatbank a magyar harangokról

A balassagyarmati Palóc Múzeum régésze voltam. 1951 tavaszán Nógrádszakálra kellett kiszállnom, mert bejelentették, hogy egy kút ásásánál leletet találtak. Mamutfog volt. Ahogy a munkások megtudták, hogy régiségeket kutatok, az egyik megszólalt:

– „Hót ha valami igen régít akar lótni, akkor mennyen fel a toronyba” – mondta palócosan.

Délben felmentem az öreg harangozóval a templom tornyába. Elhűlve olvastam le az egyik harangról az oldalára kiöntött évszámot: 1523. Három évvel Mohács előtt készült a harang!

A legközelebbi pesti utam során felkerestem *Mihalik Sándort*, a Nemzeti Múzeum főigazgató helyettesét, megkérdezve, ki foglalkozik a magyar harangöntés történetével, ki az az ipartörténet-kutató, akinek átadhatnám ezt az adatot?

– Harangokkal nem foglalkozik senki – volt a válasz. – Különben is azok templomtornyokban vannak, nem jó azokkal foglalkozni. (1951-et írtunk!)

Visszamenve Nógrádba most már a vidéki kiszállásaim során tudatosan kerestem fel a templomtornyokat. Hamarosan találtam is két hasonló korú harangot, Becskén és Szügyben, méghozzá az utóbbit 1920-ban egy felhőszakadás mosta ki a földből. Elhatároztam tehát – annak ellenére, hogy őskori régészet a szakmám – én fogok a harangokkal foglalkozni.

Közben napvilágot látott a „Nógrád megye műemlékei” című topográfiai mű. A magyar műemlékvédelem egyik akkori vezéralakjával, *Dercsényi Dezső*vel beszélgetve megemlítettem, hogy a kötetnek a harangokkal kapcsolatos adatanyaga mennyire hiányos. Már eddig szinte bővebb anyagot gyűjtöttem össze. Megkérdezte, nem tudnám-e azokat az egész megyére vonatkozóan összegyűjteni és ha igen, milyen költséggel járna az. Gyors fejszámolást elvégezve 600 forintban jelöltem meg az összeget. Ezt rendelkezésemre bocsátva 1955-ben kerékpáron, autóbuszon, vonaton, egy barátommal annak motorkerékpárján bejártam a megye 137 községét. Feljegyeztem a harangok adatait, de a canonica visitatiós jegyzőkönyvekből, história domusokból és egyéb feljegyzésekből rengeteg ma már nem létező harang adatai is birtokomba jutottak.

Ebből írtam meg az első harang-tanulmányomat, amely „Nógrád megye harangjai” címmel a Művészettörténeti Értesítő 1958. évi kötetében jelent meg.

1957-ben áthelyeztek őskori régésznek Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumba. Beosztásomból kifolyólag igen sokszor kellett vidékre kiszállnom. Ezeket az alkalmakat is felhasználtam

* Magyar Nemzeti Múzeum, 1088 Budapest, Múzeum körút 14–16.

arra, hogy bővítsem az adathalmazomat. Arra is rájöttem, hogy az egyházaknak, még ha van is vagyonelemtáruk, legtöbbször fogalmuk sincs, hogy milyen (és sok esetben milyen történelmi értékű) harangállományuk van. Egyre inkább szükségét láttam annak, hogy fejlesszem a „maszek” adatbankomat. (A Nógrád megyei gyűjtésem során előfordult, hogy a herencsényi plébános egészen más adatokat közölt előzőleg írásban velem, mint amelyeket én a toronyban találtam.)

Közben az Országos Műemléki Felügyelőség felkért, hogy a Komárom megyei műemléki topográfia számára kutassam fel az ottani harangokat is. 1958-ban tehát ezt a megyét is bejártam. (A munka azóta sem jelent meg.)

Nem volt nehéz belátnom, hogy az egész országot személyesen nem járhatom be. Ezért arra gondoltam, hogy az egyházi hatóságokhoz fordulok, szólítsák fel a lelkeseket, hogy az általam szerkesztett kérdőíveken adjanak számot az egyházközségek birtokában lévő harangokról. A református egyháznál ezt nem is kellett kérnem, mivel ott 1958-ban egy, a műtárgyakra vonatkozó összeírás már megtörtént. Ezt készséggel rendelkezésemre bocsátották. Az itt szereplő kérdések ugyan nem az én szempontjaim szerintiek voltak, mégis általános áttekintést kaptam a válaszokból. Mindkét evangélikus püspök azonnal helyt adott a kérésemnek. A válaszok mindenünnen befutottak. Ezek ugyan néha szubjektívak voltak, mégis kb. 75 százalékuk teljesen megfelelt a céljaimnak. A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyében 1965-ben történt meg ez a felmérés, míg a római katolikusokban 1982-ben (a szombathelyiben csak 1984-ben). Sajnos, a jelentések között több pontatlan is akadt, sőt sok plébániáról nem is érkezett vissza a püspöki hivatalokba (a szombathelyi és pécsi egyházmegyében például körülbelül a kérdőívek harmada). Mégis összességében az állománynak több mint feléről kaptam jó képet. Természetesen a helyszíni adatgyűjtéseket továbbra sem mulasztottam el.

Egyházi levéltárakat is felkerestem. Tüzetes kutatást végeztem az Evangélikus Országos Levéltárban és a négy református egyházkerület levéltáraiban (Budapest, Pápa, Sárospatak, Debrecen). Részleteset a váci, esztergomi és győri római katolikus egyházmegye levéltárában – Nógrád és Komárom–Esztergom megye viszonylatában – valamint a szombathelyi, veszprémi és pécsi egyházmegyeiben. Feldolgoztam továbbá *Rómer Flóris* múlt századi adatgyűjtését is (Országos Műemlékvédelmi Hivatal levéltára).

Egy ismeretterjesztő könyvecske (németül is megjelent)¹ és több kisebb tanulmány megírása után elhatároztam, hogy beszámolok hazánk középkori és koraújkori harangöntéséről. E munkámban 153 ma is meglévő, valamint 295, az idők folyamán elpusztult, 1711 előtt öntött harangot ismerttettem.² A munka összeállítása során a meglévő harangokat személyesen is megtekintettem, lefényképeztem és feliratukat átdörzsöléssel lemásoltam. Munkámat nagyban segítette, hogy a megyék múzeumi igazgatóságai gépkocsit bocsátottak rendelkezésemre.

Hasonló támogatással ugyancsak módomban volt személyesen felkutatnom az ország északkeleti megyéiben meglévő, 18–19. századi vándorló mesterek által öntött harangokat. Ezekről is beszámoltam egy-egy tanulmányban mind a külföldi, mind a hazai olvasóknak.³

Legújabbban feldolgoztam mind Szatmárnak az Ecsedi láptól keletre lévő 71, valamint Beregnak 22 községe teljes harangállományát.⁴ Ugyancsak részt veszek *B. Horváth Csillának*, a pécsi Janus Pannonius Múzeum osztályvezetőjének kutatásában, amellyel a Baranya megyei harangokat regisztrálja.

Mind a helyszíni felvételek, mind a levéltárakban folytatott kutatások során, mind az – eléggé szűkös – irodalomból átvett adatok révén összesen 17 302 magyarországi harangot vettem eddig számba. Ebből 14 598 a mai Magyarország területéről való, 2704 a történelmi országnak a mai határokon kívüli területéről. A határokon belül 10 901, az adatfelvételek időpontjában meglévő harangot (leszámítva néhány azóta a használat következtében tönkrementet) vettem nyilvántartásba. (Az ország mai harangállományát kb. 12 000-re becsülöm.) Ugyanakkor 426 harangöntő mestert, illetve céget regisztráltam, akik, illetve amelyek vagy Magyarországon működtek, vagy külföldről harangot szállítottak Magyarországra.

Az adatok községenként és lelőhelyenként (templom, harangláb stb.) külön lapokon szerepelnek. A községek megyénként a hivatalos közigazgatási név szerint vannak alfabetikus rendbe szed-

ve (a határon kívüliek tájegységeként). Van megyénkénti kimutatás, melyik harangöntőtől hol van (volt) harang, végül mesterenként összesítő lapok is szerepelnek.

JEGYZETEK

- ¹ Régi harangok. Alte Glocken in Ungarn. (Corvina kiadó, Budapest, 1977.)
- ² Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt. (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1989.)
- ³ Ungarische Wandergießer. In: Jahrbuch für Glockenkunde. (Greifenstein, Németország.) (Sajtó alatt.) Hétszilvafás kisnemesek mint vándorló harangöntők. In: Folia Historica. (Sajtó alatt.)
- ⁴ Szatmári harangok. In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. (Sajtó alatt.) – Beregi harangok. (Előkészületben.)

A FORRÁSKUTATÁS
ELMÉLETE